

Standardization of Terms of Reference in Iranian Arbitration Law

Farshid Arefi¹, Seyed Mahdi Allameh², Alireza Mazloomrahn³, Hossein Monavari⁴

Received Date: 1404/03/23

Accept Date: 1404/06/18

Abstract

Despite the growth of arbitration in Iranian law, the prevalence of ad hoc and non-professional arbitrations has led to a marked increase in court actions for setting aside arbitral awards. Adopting a descriptive–analytical approach with an applied orientation, this study seeks to enhance predictability of proceedings, strengthen confidence in domestic arbitration, and align practice with international standards. To this end, recent judicial practice concerning annulment of awards is closely examined. The findings indicate that many problems stem from lack of clarity in defining the subject-matter submitted to arbitration, absence of a structured framework for delineating jurisdiction, and breaches of fundamental procedural principles. Based on these findings, the article proposes a Standard Terms of Reference (ToR) designed to specify the issues in dispute with precision, ensure arbitrator impartiality, circumscribe jurisdiction, and predetermine procedural and notice rules, thereby preventing ultra vires decisions and procedural defects. Developed through case law analysis and grounded in the Code of Civil Procedure and the Law on International Commercial Arbitration—while drawing on institutional rules such as the ICC and UNCITRAL—the proposed form is expected to reduce annulment litigation, enhance credibility and robustness of awards, and promote convergence between domestic practice and international standards.

Keywords: Arbitration; Terms of Reference; Standardization; Setting Aside of Awards; Iranian Law

¹ Department of Law, ShQ.C., Islamic Azad University, Shar-e Qods, Iran.

² Department of Law, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran (Corresponding Author).

Email: Sm-allameh@khuisf.ac.ir

³ Department of Law, ShQ.C., Islamic Azad University, Shar-e Qods, Iran.

⁴ Department of Law, ShQ.C., Islamic Azad University, Shar-e Qods, Iran

Extended Abstract

Introduction:

The Terms of Reference (ToR) in arbitration serves as a foundational and identity-defining document, shaping the scope of the tribunal's jurisdiction, the procedural framework, the issuance of awards, and the overall legitimacy of arbitral proceedings. In the Iranian legal system, the absence of a standardized and comprehensive ToR has been a major factor behind annulment claims and judicial challenges to arbitral awards. Critical analysis of arbitral practice and court decisions reveals that ambiguities regarding jurisdiction, insufficient documentation, conflicts with mandatory rules, disregard of third-party rights, and inconsistent reasoning frequently stem from the lack of a coherent ToR. These shortcomings have fueled the proliferation of setting-aside actions, undermining arbitration's credibility as a reliable mechanism for dispute resolution. This study seeks to address these deficiencies by proposing a standardized ToR model designed to enhance legitimacy, coherence, and enforceability of arbitral awards, while aligning Iranian practice with international standards.

Research Methodology

The research adopts a descriptive–analytical approach. Primary sources include the Iranian Code of Civil Procedure, the Law on International Commercial Arbitration, and recent judicial rulings on annulment of awards. A comparative review was conducted with leading international frameworks, such as the ICC Rules of Arbitration (Art. 23), the UNCITRAL Model Law, and the LCIA Rules (Art. 30). Empirical examination of annulment cases before Iranian courts identified three recurrent grounds: (i) incompatibility of awards with mandatory legal provisions, (ii) defects in arbitration agreements and ToR drafting, and (iii) violations of fundamental procedural guarantees, including equal treatment, proper notice, and arbitrator impartiality.

Innovation and Novelty

The article introduces a model *Standard Terms of Reference* tailored to Iranian law yet consistent with international best practice. The proposed ToR ensures precise definition of the subject-matter in dispute, explicit delineation of arbitral jurisdiction, and detailed procedural safeguards to uphold equality of arms and the right to be heard. It incorporates mechanisms for disclosure of conflicts of interest, procedures for challenging arbitrators on grounds of bias, confidentiality undertakings, and structured timetables for pleadings and hearings. Unlike fragmented ad hoc practices, the standardized form guarantees greater coherence, reinforces arbitrator independence, and prevents ultra vires decisions.

Findings

The findings demonstrate that the lack of a standardized ToR creates uncertainty regarding jurisdiction, insufficient evidentiary support, inconsistent reasoning, and neglect of third-party rights—all of which expose awards to annulment. Statistical and doctrinal review

indicates that annulments most often arise from vague arbitration agreements, excess of mandate, and procedural irregularities. The proposed ToR addresses these issues by:

- Defining arbitral jurisdiction with precision to minimize the risk of exceeding authority;
 - Establishing clear procedural frameworks for submissions, deadlines, and notification;
 - Mandating disclosure obligations and conflict-of-interest checks to safeguard impartiality;
 - Providing consistent criteria for reasoning and award drafting to strengthen legal certainty and uniformity.
- Together, these measures reinforce due process, enhance procedural fairness, and harmonize Iranian arbitration practice with international benchmarks.

Conclusion

The study concludes that systematic adoption of a standardized ToR would substantially reduce annulment claims, improve predictability and legitimacy of arbitral awards, and elevate arbitration as a credible alternative to court litigation in Iran. Such reform would not only mitigate structural and procedural deficiencies but also foster alignment with global best practices. Ultimately, the standardized ToR represents a cornerstone for promoting procedural justice, reinforcing public trust in arbitration, and ensuring that arbitral awards withstand judicial scrutiny.

فصلنامه دستاوردهای نوین در حقوق عمومی، سال چهارم، شماره پانزدهم، پائیز ۱۴۰۴

استانداردسازی قرارنامه داوری در حقوق ایران؛ رویکردی برای ارتقای آرای داوری

فرشید عارفی^۱، سید مهدی علامه^۲، علیرضا مظلوم رهنی^۳، حسین منوری^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۳

چکیده

با وجود گسترش نهاد داوری در حقوق ایران، شیوع داوری‌های موردی و غیرحرفه‌ای موجب افزایش قابل توجه دعاوی اعتراض و ابطال آراء داوری در دستگاه قضایی شده است. این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و ماهیت کاربردی، با هدف ارتقای پیش‌بینی‌پذیری فرآیند داوری، تقویت اعتماد به داوری داخلی و همسویی با استانداردهای بین‌المللی انجام گرفته است. در این راستا، رویه قضایی اخیر مرتبط با دعاوی ابطال آراء داوری مورد بررسی دقیق قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بخش عمده مشکلات ناشی از عدم وضوح در تعیین موضوع داوری، فقدان چارچوب قانونمند برای تعیین صلاحیت داور و نقض اصول اساسی رسیدگی است. بر مبنای این یافته‌ها، «فرم استاندارد قرارنامه داوری» به عنوان ابزاری جهت تصریح دقیق موضوع اختلاف، تضمین بی‌طرفی داور، تحدید صلاحیت و پیش‌بینی ضوابط شکلی و ابلاغ طراحی شده است تا از تجاوز به حدود صلاحیت داور و نقض تشریفات رسیدگی جلوگیری نماید. این فرم بر اساس تحلیل رویه قضایی، با اتکا به قانون آیین دادرسی مدنی، قانون داوری تجاری بین‌المللی و با الهام از قواعد نهادهای بین‌المللی همچون آنسیترال تدوین گردیده است. پیش‌بینی می‌شود اجرای این الگو ضمن کاهش دعاوی ابطال آراء، موجب ارتقای اعتبار و استحکام آراء داوری و همگرایی حقوق داخلی با استانداردهای بین‌المللی گردد.

واژگان کلیدی: داوری؛ قرارنامه داوری؛ استانداردسازی؛ ابطال رأی داوری؛ حقوق ایران.

^۱. گروه حقوق، واحد شهرقدس، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرقدس، ایران.

^۲. گروه حقوق، واحد اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول)

Sm-allameh@khuisf.ac.ir

^۳. گروه حقوق، واحد شهرقدس، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرقدس، ایران.

^۴. گروه حقوق، واحد شهرقدس، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرقدس، ایران.

۱- مقدمه

داوری در نظام حقوقی ایران دارای سابقه‌ای تاریخی و کارکردی است و همواره به‌عنوان یکی از روش‌های اساسی حل و فصل اختلافات مورد توجه قرار گرفته است. اسناد تاریخی حاکی از آن است که حتی در دوره هخامنشیان و در زمان کورش بزرگ، مکانیزم‌های شبه‌داوری برای رسیدگی به منازعات به کار گرفته می‌شد.^۱ (علی دادی و جوهری، ۱۳۹۸: ۱۷). علی‌رغم گسترش نهادهای تخصصی داوری مانند مرکز داوری اتاق بازرگانی ایران، مرکز منطقه‌ای داوری تهران و کانون داوران حرفه‌ای (۱۴۰۳)، بخش قابل توجهی از آرای داوری داخلی با دعاوی اعتراض و ابطال مواجه است. این امر منجر به تضعیف جایگاه داوری در تحقق اهداف اصلی آن، یعنی حل و فصل سریع، منصفانه و کم‌هزینه اختلافات، شده است (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۱۶).

پرسش محوری این مقاله آن است که علل اصلی اعتراض به آرای داوری کدام‌اند و چه راهکارهایی می‌تواند در کاهش این دعاوی مؤثر باشد؟ پاسخگویی به این پرسش‌ها هدف بنیادین پژوهش حاضر است. در این مقاله، به آسیب‌شناسی علل ابطال آرای داوری پرداخته شده و در راستای بهبود کارایی نهاد داوری داخلی، فرم استاندارد متناسب با مقررات داخلی و الگوهای بین‌المللی ارائه شده است. روش تحقیق این پژوهش مبتنی بر رویکرد توصیفی-تحلیلی و عمل‌گرایانه است و داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای و پرونده‌های ابطال آرای داوری استخراج شده‌اند. همچنین در تحلیل مقایسه‌ای از قانون نمونه داوری آنستیرال^۲ و آیین‌نامه‌ای دیوان بین‌المللی داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی^۳ (ICC) بهره گرفته شده است.

این مقاله در سه بخش تدوین شده است: بخش اول به تعریف و تبیین جایگاه قرارنامه داوری اختصاص یافته است. بخش دوم به آسیب‌شناسی آرای داوری داخلی و شناسایی عوامل مؤثر در ابطال آن‌ها می‌پردازد. در بخش سوم، با استفاده از نتایج به‌دست‌آمده از بررسی رویه قضایی، بندهای قرارنامه استاندارد به صورت کلیدواژه طراحی شده و اثربخشی آن در کاهش دعاوی اعتراض و ابطال آراء داوری مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است.

۱- مفهوم، کارکرد و جایگاه قرارنامه داوری

۱-۱ مفهوم قرارنامه داوری

قرارنامه داوری توافقی است میان طرفین دعوا و داور که با هدف تعیین جزئیات فرایند رسیدگی به اختلاف تنظیم می‌شود. این جزئیات می‌تواند شامل مدت داوری، زبان داوری، قواعد حاکم، مقر داوری، ادله اثبات، حق الزحمه داور، شیوه ابلاغ و حدود اختیارات وی باشد. برخلاف موافقت‌نامه یا قرارداد داوری که در تنظیم آن داور نقشی ندارد، قرارنامه

^۱ مقدمه دکتر گودرز افتخار جهرمی بر کتاب حقوق داوری کاربردی

^۲ الگوی قانون داوری که کمیسیون حقوق تجارت بین الملل سازمان ملل متحد (Committee of Un General Assembly) تهیه کرده و به کشورها پیشنهاد داده است که در وضع قوانین داوری ملی خود از آن اقتباس نمایند (شیروی، ۱۳۹۴: ۱۹).

^۳ (International Court of Arbitration International Chamber of Commerce) یکی از معتبرترین سازمان‌های داوری است. دیوان بین‌المللی داوری یک "دادگاه" به معنی مرجع قضایی نیست، بلکه نهادی است اداری و نظارتی که بررسی فرآیند داوری را بر عهده دارد (موزز، ۱۳۹۸: ۴۱). International Chamber of Commerce یا اتاق بازرگانی بین‌المللی، بزرگ‌ترین سازمان خصوصی تجارت جهانی است که در بیش از ۱۰۰ کشور فعالیت دارد و به ترویج تجارت، سرمایه‌گذاری و توسعه استانداردهای تجاری می‌پردازد. دیوان بین‌المللی داوری ICC نهادی اداری وابسته به این سازمان است که داوری‌های تجاری بین‌المللی را مدیریت و نظارت می‌کند و یک دادگاه قضایی نیست.

داوری معمولاً پس از موافقت‌نامه و به صورت سه‌جانبه امضا می‌شود؛ بدین معنا که علاوه بر طرفین دعوا، داور نیز در انعقاد آن مشارکت دارد و صلاحیت و حدود اختیارات او به طور صریح تعیین می‌گردد (علوم یزدی و آزادی، ۱۳۹۴: ۱۴۵).

قرارنامه استاندارد با تضمین آگاهی کافی طرفین و ایجاد انتظارات معقول، می‌تواند از بروز دعاوی واهی و پرهزینه پیشگیری نماید؛ زیرا شفافیت آن موجب کاهش سوء برداشت‌ها و انتظارات غیرواقعی می‌شود، امری که منشأ بخش مهمی از اعتراضات به آراء داوری است (جعفری‌تبار، ۱۳۹۹: ۱۵).

۲-۱. سیر تحول مفهومی قرارنامه در حقوق ایران

قرارنامه داوری در حقوق ایران پیشینه‌ای طولانی دارد. به عنوان نمونه، مواد ۷۵۸ تا ۷۶۳ قانون موقتی اصول محاکمات حقوقی مصوب ۱۲۹۰، قرارنامه داوری را سندی الزام‌آور معرفی کرده‌اند که با امضای طرفین و داوران، توافق آنان برای ارجاع اختلاف به داوری را تصریح می‌کند. بر اساس این مقررات، قرارنامه باید مشتمل بر تعهد به قاطعیت رأی داور باشد، خواه رأی به اتفاق صادر شود یا بر مبنای نظر اکثریت.

در تحولات معاصر، بند «ج» ماده ۱ آیین‌نامه مرکز داوری اتاق بازرگانی قرارنامه داوری را «صورت جلسه‌ای» دانسته که به استناد ماده ۳۹ همان آیین‌نامه تنظیم می‌شود (مرکز داوری اتاق بازرگانی، ۱۳۸۶). همچنین بند ۱ ماده ۲۶ قواعد داوری مرکز داوری اتاق ایران (۱۴۰۲) مقرر داشته است که داور مکلف است حداکثر ظرف بیست روز از تاریخ تحویل پرونده، بر اساس آخرین لوایح و اظهارات طرفین و در صورت لزوم با حضور آنان، قرارنامه داوری را تنظیم کند؛ این مهلت با درخواست موجه داور قابل تمدید خواهد بود.

۳-۱. قرارنامه در نهادهای تخصصی داوری بین‌المللی

از جمله الزامات دیوان داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی آن است که در آغاز فرایند داوری، طرفین سندی با عنوان «قرارنامه» را تکمیل و امضا کنند. این سند معمولاً شامل خلاصه‌ای از ادعاها و خواسته‌های طرفین، مشخصات آنان، قواعد حاکم بر داوری و در مواردی اطلاعاتی درباره روش کشف دلیل یا برنامه زمان‌بندی رسیدگی است (موزز^۱، ۱۳۹۸: ۴۱). برخی نویسندگان این اصطلاح را به «داوری‌نامه» ترجمه کرده‌اند (محبی، ۱۳۷۸: ۱۰۷) و گروهی دیگر با ترجمه معادل انگلیسی^۲ آن را «سند مأموریتی» دانسته‌اند که اهداف و ساختار هیأت داوری را مشخص می‌کند و معمولاً در ابتدای مأموریت تنظیم می‌شود تا حدود صلاحیت و وظایف اعضا به طور دقیق روشن گردد (نیکبخت، ۱۳۹۰: ۱۷۳). این سند مستقل از موافقت‌نامه داوری تنظیم می‌شود (علوم یزدی و آزادی، ۱۳۹۴: ۱۲۱).

اصطلاح «قرارنامه» برای نخستین بار در قواعد داوری ICC سال ۱۹۵۵ به کار رفت. بر اساس ماده ۲۳ قواعد مزبور، هیأت داوری باید ظرف حدود دو ماه از تاریخ ارجاع پرونده، قرارنامه‌ای مشتمل بر مشخصات طرفین، موضوع داوری، ادعاها، دامنه صلاحیت داور و شرایط رسیدگی تهیه کند و به امضای طرفین و داور برساند. در صورت امتناع یکی از

^۱ Margaret L. Moses

^۲ Terms of Reference

طرفین از امضا، قرارنامه به دادگاه داورى اتاق بازرگانی بینالمللی ارائه و پس از تصویب آن، رسیدگی ادامه خواهد یافت (اتاق بازرگانی بین المللی، ۱۹۵۵، ماده ۱۳).

۴-۱. موافقتنامه یا قرارداد داورى

قانون داورى تجارى بین المللی ایران مصوب ۱۳۷۶ (که از این پس در این رساله با اختصار قانون د.ت. یاد می شود) در بند (ج) ماده ۱، موافقتنامه داورى را چنین تعریف می کند: «موافقتنامه داورى توافقی است میان طرفین که به موجب آن تمام یا برخی از اختلافاتی که در مورد یک یا چند رابطه حقوقی معین - اعم از قراردادی یا غیرقراردادی - به وجود آمده یا ممکن است ایجاد شود، به داورى ارجاع خواهد شد. موافقتنامه داورى می تواند به صورت شرط داورى در قرارداد اصلی یا به عنوان قراردادی مستقل منعقد گردد».

شرط داورى بخشی از قرارداد اصلی است که پیش از بروز اختلاف، پیش بینی می کند اختلافات احتمالی آینده به داورى ارجاع شود (امیرمعزی، ۱۳۹۵: ۱۳۹). در مقابل، موافقتنامه مستقل داورى، سندی جداگانه است که ممکن است پس از بروز اختلاف یا حتی پیش از آن میان طرفین منعقد گردد (همان، ۱۳۹۵: ۱۴۶). به موجب ماده ۴۵۵ قانون آیین دادرسی مدنی، هر دو نوع توافق - در صورت رعایت شرایط صحت معاملات - معتبر بوده و موجب سلب صلاحیت دادگاه خواهند شد.

۵-۱. قرارداد داور و قرارداد با داور

برخی نویسندگان بر این باورند که اجرای داورى علاوه بر موافقتنامه داورى، نیازمند قراردادی مستقل میان طرفین و داور است. به بیان دیگر، «قرارداد داورى» بدون «قرارداد با داور» ناقص و فاقد اثر خواهد بود. خاستگاه این دیدگاه را می توان در ماده ۴۶۵ قانون آیین دادرسی مدنی و بند «الف» ماده ۱۱ قانون داورى تجارى بین المللی مشاهده کرد (یوسف زاده، ۱۳۹۳: ۷۵).

پژوهشگران دیگری با تکیه بر مطالعات تطبیقی، چنین قراردادی را ضرورتی دانسته اند؛ زیرا حقوق و تعهدات طرفین در برابر داور را روشن می سازد. انعقاد این قرارداد سبب می شود داور صرفاً تابع اراده طرفین نباشد، بلکه وظایف خود را بر مبنای دانش و تخصص حقوقی به انجام رساند (خاکپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷).

در عمل نیز ورود داور به فرایند داورى مستلزم ایجاد رابطه قراردادی میان او و طرفین اختلاف است. این پیمان که برای حل اختلاف میان اصحاب دعوی و داور منعقد می شود، «قرارداد با داور» نام دارد. چنین قراردادی نه تنها در داورى های موردی بلکه در داورى های سازمانی نیز کاربرد دارد. موضوع آن، تعهد به حل اختلاف در برابر دریافت حق الزحمه معین است و اعتبار حقوقی آن را باید در ماده ۱۰ قانون مدنی جست و جو کرد (سلیمی و انصافی آذر، ۱۴۰۱: ۴۱۷).

۶-۱. تمایز قرارنامه داورى با مفاهیم مشابه

برخی اساتید قرارنامه داورى را معادل قرارداد داورى دانسته اند (متین دفتری، ۱۳۹۴: ۹۴)، اما با توجه به ماده ۲۶ آیین نامه اساسنامه اتاق داورى ایران و دیدگاه حقوقدانان معاصر، باید میان این مفاهیم تمایز قائل شد. موافقتنامه داورى معمولاً پیش از بروز اختلاف و در قالب کلی تنظیم می شود، در حالی که قرارنامه داورى واکنشی آگاهانه به اختلاف

موجود است و با شفاف سازی حدود صلاحیت داور، تشریفات رسیدگی و قانون حاکم، از بروز ابهامات بعدی جلوگیری می کند (ماده ۴۵۵ ق.آ.د.م). در مقابل، «قرارداد داور» یا «قرارداد با داور» صرفاً رابطه حقوقی میان داور و طرفین را تنظیم کرده و ناظر به موضوعاتی همچون تعهدات مالی و شرایط عزل است. در عین حال، قرارنامه جامع داوری علاوه بر تعیین فرایند رسیدگی، ساختاری شبه قضایی دارد و نقشی اساسی در دفاع پذیری رأی داوری در محاکم ایفا می کند (مهاجری، ۱۳۹۲: ۳۷).

۲- آسیب شناسی آرای داوری داخلی

بر اساس ماده ۴۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی، هر یک از طرفین می تواند بر مبنای بندهای هفت گانه ماده ۴۸۹ همان قانون، دعوای بطلان رأی داور را اقامه نماید. بنابراین، رعایت دقیق مقررات مذکور برای حفظ صحت و اعتبار آرای داوری امری ضروری و انکارناپذیر است. به منظور آسیب شناسی آرای داوری، منابع و نمونه های زیر مورد بررسی قرار گرفته اند:

الف) نمونه آرای قضایی با فهرست موضوعی جهات هفت گانه ابطال رأی داوری مندرج در ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۱: ۲۵۵).

ب) فهرست موضوعی شامل ۱۹ دعوای ابطال رأی داور در دیوان عالی کشور، ۳۶ دعوای ابطال در نظریه های مشورتی و نشست های قضایی، و ۶۲ دعوای ابطال در دادگاه های بدوی (زینالی، ۱۳۹۶).

پ) تحلیل های مرتبط با حدود ۲۷۰ رأی صادره از مراجع مختلف قضایی (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۱۸).

ت) ۲۵۰ رأی قضایی مربوط به رویه محاکم استان تهران طی دو دهه اخیر در دعوای اعتراض و ابطال رأی داوری (حاتمی پور، ۱۴۰۱).

اگرچه این دادنامه ها تنوع مصادیق ابطال را نشان می دهند، اما در ادامه، این آراء از منظر نوعی (موضوعی) و بر اساس بندهای هفت گانه ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی تحلیل می شوند تا نقش قرارنامه استاندارد در کاهش دعوای ابطال آراء داوری تبیین گردد. همچنین، یافته های استخراج شده از این دادنامه ها در طراحی بندهای دوازده گانه قرارنامه استاندارد (گفتار ۳-۲) به صورت کلیدواژه مورد استفاده قرار گرفته اند.

۲-۱. تحلیل علل ابطال آرای داوری داخلی

الف) نمونه های ابطال مبتنی بر مخالفت با قوانین موجد حق

درباره مفهوم و مصادیق «قوانین موجد حق» در میان حقوق دانان و رویه قضایی اختلاف نظر وجود دارد. برخی این اصطلاح را شامل قواعد تکمیلی نیز دانسته اند، در حالی که گروهی دیگر آن را صرفاً ناظر به قوانین آمره می دانند. ملاک تمایز این دو دیدگاه محل بحث فراوان بوده است (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۵۵۱).

بررسی یازده دادنامه مربوط به آرای ابطال شده که به استناد بند ۱ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی صادر گردیده اند نشان می دهد محاکم در این موارد رأی داور را مغایر با قوانین آمره یا قواعد موجد حق تشخیص داده اند (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۱: ۲۶۳). به عنوان نمونه، دادنامه شماره ۹۹۰۹۹۷۰۲۲۱۸۰۳۴۱ مورخ ۱۳۹۹/۷/۲۵ صادره از شعبه ۱۸

دادگاه تجدیدنظر استان تهران، حکم دادگاه بدوی مبنی بر بطلان رأی داور را تأیید کرده و تصریح نموده است که داور مکلف است از صدور رأی برخلاف قوانین موجد حق خودداری کند. مقصود از این قوانین همان قواعد ماهوی اند که در روابط حقوقی و اجتماعی اشخاص ایجاد حق و تعهد می کنند (حاتمی پور، ۱۴۰۱: ۲۴۳). با این حال، طرفین داوری می توانند در چارچوب اصل حاکمیت اراده، شروطی درباره قوانین تکمیلی در قرارنامه درج کنند و بدین وسیله دامنه شمول آن را محدود یا معین سازند (شهیدی، ۱۳۹۳: ۵۶).

ب) نمونه های ابطال ناشی از ابهام در موضوع داوری

برخی اساتید حقوق، ماده ۴۵۴ قانون آیین دادرسی مدنی - که به لزوم معین بودن موضوع قرارنامه پرداخته است - را صرفاً ناظر بر اختلافاتی می دانند که بالفعل بروز یافته باشند (شیروی، ۱۳۹۴: ۹۳). مهم ترین ملاک در اعتبار رأی داوری آن است که موضوع آن در حدود قلمرو شرط داوری قرار گیرد. به موجب ماده ۴۵۸ همان قانون، طرفین مکلف اند موضوع اختلاف را به طور صریح تعیین کنند. در صورتی که تردید شود موضوعی در قلمرو شرط داوری قرار دارد یا خیر، بر اساس اصل عدم، پاسخ منفی خواهد بود.

از سوی دیگر، ممکن است طرفین قراردادهای متعددی با یکدیگر منعقد کرده باشند که تنها یکی از آنها مشتمل بر شرط داوری باشد. چنین وضعیتی، در صورت فقدان دقت در تنظیم قرارنامه، می تواند منشأ اختلافات ثانویه و در نهایت طرح دعوای ابطال رأی داور گردد (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۱: ۳۰۳).

به عنوان نمونه ای از دوازه دادنامه ای که نویسندگان مذکور در این زمینه بررسی کرده اند، می توان به دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۰۶۰۱۸۰ مورخ ۱۳۹۱/۹/۸ صادره از شعبه چهارم دادگاه عمومی حقوقی تهران اشاره کرد که با استناد به شرط داوری مندرج در قرارداد، اختلاف ناشی از صدور چک را نیز مشمول شرط داوری دانسته است. این در حالی است که شعبه ششم دادگاه تجدیدنظر استان تهران همان موضوع را مشمول شرط داوری ندانسته است (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۱: ۳۲۹).

همچنین، در دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۰۱۰۷۶۲ مورخ ۱۳۹۱/۶/۲۶ صادره از شعبه ۲۱۸ دادگاه عمومی تهران، دادگاه با استناد به ماده ۱۱ قرارداد - که صراحتاً هرگونه اختلاف در تفسیر یا اجرای موضوع قرارداد را در صلاحیت داور قرار داده بود - اختلاف مطروحه را مشمول داوری دانسته است. در مقابل، شعبه اول دادگاه تجدیدنظر استان، دعوای مورد نظر را ناشی از انصراف مشتریان از قراردادهای منعقدہ تلقی کرده و آن را خارج از موضوع قرارداد داوری دانسته است (همان، ۱۴۰۱: ۳۲۷).

ج) ابطال رای داور به علت خروج از حدود اختیار

بند ۳ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی تصریح می کند که داور نمی تواند خارج از حدود اختیارات خود رأی صادر کند. در این زمینه، مسأله استقلال شرط داوری از قرارداد اصلی همواره محل اختلاف در رویه قضایی بوده است (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۲۹۶). برخی محاکم و اساتید حقوق با استناد به اصل «تبعیت شرط از عقد»، انحلال قرارداد اصلی را از موجبات زوال داوری دانسته اند (کاتوزیان، ۱۳۵۱: ۳۸۴).

به عنوان نمونه، شعبه ۱۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۱۵۰۰۹۴۳ مورخ ۱۳۹۱/۸/۳ با استناد به بند ۳ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی حکم به ابطال رأی داور داده است. دادگاه استدلال کرده که صلاحیت

داور صرفاً ناظر به اختلافات ناشی از قرارداد است و بنابراین فسخ قرارداد خارج از صلاحیت ذاتی او قرار دارد (حاتمی پور، ۱۴۰۱: ۵۲۹). در رأی دیگری به شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۱۵۰۰۹۳۴ مورخ ۱۳۹۱/۷/۳۰ همان شعبه اعلام داشته است که اگر صلاحیت داور صرفاً محدود به تفسیر و اجرای قرارداد باشد، صدور رأی درباره بطلان قرارداد از حدود اختیارات وی خارج خواهد بود (همان: ۵۳۲).

همچنین در دادنامه شماره ۹۹۰۹۹۷۰۲۲۱۸۰۱۰۵۳ مورخ ۱۳۹۹/۷/۱۵، شعبه ۱۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران حکم به ابطال رأی داوری صادر کرده است. استدلال دادگاه آن بود که داوران با خروج از حدود اختیار خود، مبادرت به صدور حکم درباره خسارت تأخیر، اجور معوق و کاهش ارزش ساختمان کرده اند؛ در حالی که چنین موضوعاتی به داوران تفویض نشده بود (حاتمی پور، ۱۴۰۱: ۱۱۲). در همین راستا، شعبه سوم دیوان عالی کشور نیز در رأی شماره ۱۵۱۱ مورخ ۱۳۲۷/۹/۲۷ تصریح کرده است که هرگاه داور خارج از حدود اختیار رأی صادر کند، آن بخش از رأی که خارج از صلاحیت است، باطل خواهد بود (زینالی، ۱۳۹۶: ۳۱).

د) ابطال رای داوری به علت نقض تشریفات و اصول دادرسی

هرچند داوران مکلف به رعایت تمامی مقررات قانون آیین دادرسی مدنی نیستند، اما ملزم اند اصول بنیادین دادرسی عادلانه - از جمله اصل تناظر و رعایت حق دفاع - را رعایت کنند (شمس، ۱۳۹۴: ۵۴۶). برای نمونه، شعبه سیزدهم دیوان عالی کشور طی دادنامه شماره ۱۳/۶۲۳ مورخ ۱۳۷۰/۱۱/۲۹ رأی داوری را که خارج از مهلت قانونی صادر شده بود، به استناد بند ۴ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی باطل اعلام نمود (زینالی، ۱۳۹۶: ۵۸).

همچنین در دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۱۵۰۰۷۱۷ مورخ ۱۳۹۱/۶/۲۵ صادره از شعبه ۲۲۰ دادگاه عمومی حقوقی تهران، رأی داور به علت عدم رعایت تشریفات صحیح ابلاغ، مطابق ماده ۴۸۵ همان قانون باطل شناخته شد و در مرحله تجدیدنظر نیز تأیید گردید (زینالی، ۱۳۹۶: ۸۸). مواردی نظیر تمدید نادرست مدت داوری نیز در رویه قضایی از موجبات ابطال رأی داور شناخته شده است (خدابخشی، ۱۳۹۷: ۱۱۴).

ه) ابطال رای داور ناشی از مخالفت با اسناد رسمی

مطابق بند ۵ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی، رأی داور نباید با مفاد ثبت شده در دفتر املاک یا آنچه میان اصحاب دعوا در دفاتر اسناد رسمی ثبت گردیده و از اعتبار قانونی برخوردار است، تعارض داشته باشد. با این حال، در تفسیر این بند ابهاماتی وجود دارد؛ از جمله این که آیا رأی داوری به طور مطلق نباید با مفاد دفتر املاک مغایرت داشته باشد یا در فرضی که طرفین به طور خصوصی درباره انتقال مالکیت مال غیر منقول توافق کرده باشند نیز داور از صدور حکم به تنظیم سند رسمی منع می شود. ایراد دیگر این بند، عدم جامعیت آن است؛ زیرا به موضوعاتی همچون دعاوی مربوط به علامت یا نام تجاری و همچنین حقوق مالکیت فکری و صنعتی تصریحی ندارد (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۱: ۴۸۱).

و) ابطال رای داوری داوران غیر مجاز

پذیرش شخص حقوقی به عنوان داور و همچنین امکان انتخاب نماینده یکی از طرفین دعوا در مقام داور، از موضوعات اختلافی در رویه قضایی و میان حقوقدانان به شمار می رود (فصلنامه مرکز داوری اتاق ایران، ۱۳۸۹: ۱۴).

جعفری لنگرودی، ۱۳۷۲: ۴۴۱). اصل بی طرفی، که پیوند نزدیکی با اصل استقلال دارد، از مهم ترین و بدیهی ترین اصول دادرسی و داوری محسوب می شود و ریشه در قاعده عقل سلیم دارد (یوسف زاده، ۱۳۹۳: ۱۳۴).

در ارتباط با بند ۶ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی، شعبه ۱۲۶ دادگاه عمومی حقوقی تهران طی رأی شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۱۵۰۳۹۳ مورخ ۱۳۹۳/۴/۹ حکم به ابطال رأی داوری صادر کرد. استدلال دادگاه این بود که اصحاب دعوا نمی توانند یکی از طرفین اختلاف را به عنوان داور مرضی الطرفین انتخاب کنند؛ زیرا هیچ کس نمی تواند قاضی دعوای خود باشد. این حکم در مرحله تجدیدنظر نیز تأیید شد (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۱: ۴۹۸).

در رأی دیگری به شماره ۹۴۰۹۹۷۷۵۷۸۵۰۰۴۵ (پرونده شماره ۹۲۰۰۳۲) از شعبه ۳۵ دادگاه عمومی حقوقی مشهد، داوری و صدور رأی توسط نماینده حقوقی و بازرس شرکت در اختلافات میان شرکت و اشخاص ثالث از موجبات ابطال شناخته شد. دادگاه استدلال کرد که داور باید عرفاً و عملاً مستقل باشد. شعبه یازدهم دادگاه تجدیدنظر استان خراسان نیز در تأیید دادنامه بدوی اعلام کرد توافقی که زمام حل اختلاف را به یکی از متخاصمین می سپارد، برخلاف نظم عمومی است و داور نمی تواند جزئی از ارکان یکی از طرفین اختلاف باشد.

ز) ابطال آرای داوری به علت بی اعتباری قرارداد داوری

برخی اساتید حقوق، علل توسل به داوری را در چهار دسته طبقه بندی کرده اند: (۱) انتظار تحقق عدالت بهتر، (۲) جست و جوی نوعی عدالت متفاوت، (۳) اندیشه ایجاد هماهنگی، و (۴) اختلافات غیرحقوقی (صفایی، ۱۳۹۵: ۹۱).

در همین راستا، شعبه ۲۶ دادگاه عمومی حقوقی تهران طی رأی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۱۵۱۷۱۷ مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۱۸، بقای شرط داوری را علی رغم انحلال قرارداد اصلی ممکن دانسته، اما انحلال قرارداد را از موجبات زوال شرط داوری و در نتیجه از دلایل ابطال رأی داوری تلقی کرده است. این رأی در مرحله تجدیدنظر نیز توسط شعبه ۱۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران تأیید شد (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۱: ۵۴۵).

۲-۲. مقایسه تطبیقی با نظام های بین المللی

مطالعه تطبیقی نشان می دهد کاستی های موجود در نظام داوری داخلی، در نظام های پیشرفته از طریق پیش بینی سازوکارهای استاندارد برطرف شده اند. برای نمونه، ماده ۲۳ قواعد داوری ICC داوران را مکلف می سازد در ابتدای فرایند رسیدگی، «قرارنامه» یا سندی مشابه تنظیم کنند که در آن موضوع اختلاف، حدود صلاحیت داور و برنامه زمان بندی رسیدگی به طور دقیق مشخص گردد. الزام به تنظیم چنین سندی موجب می شود زمینه اعتراض به رأی داور به دلایل شکلی یا صلاحیتی به حداقل برسد. در همین راستا، ماده III کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ دولت های متعاهد را ملزم کرده است که با رعایت استانداردهای شکلی و تشریفاتی، اجرای آرای داوری خارجی را تضمین کنند. این مقرر به طور غیرمستقیم بر اهمیت وجود سازوکارهای شفاف و منظم در فرایند داوری تأکید می نماید.

۲-۳. نتیجه

تحلیل نمونه های قضایی داخلی همراه با تجربیات تطبیقی نظام های داوری بین المللی نشان می دهد که بخش مهمی از کاستی های داوری داخلی در ایران ناشی از فقدان فرم استاندارد قرارنامه و ابهام در قواعد اجرایی مرتبط است. استفاده از قرارنامه های استاندارد که عناصر کلیدی نظیر موضوع اختلاف، صلاحیت داور، تشریفات رسیدگی و دامنه رعایت

قوانین آمره را به صورت صریح و روشن تعیین می کنند، می تواند به طور چشمگیری میزان دعاوی ابطال آراء داوری را کاهش دهد.

۳- بررسی قرارنامه استاندارد داوری

۳-۱. اصول حاکم بر فرم استاندارد

فرم پیشنهادی مقاله - که بر مبنای مواد ۴۵۴ تا ۴۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی ایران و با الهام از مقررات نهادهای بین المللی طراحی شده است - بر چند اصل بنیادین استوار است.

نخست، اصل شفافیت موضوع داوری است. بدین معنا که موضوع اختلاف باید به صورت دقیق و روشن در قرارنامه درج شود تا امکان ابطال رأی داور به دلیل ابهام در موضوع اختلاف منتفی گردد؛ امری که به طور مستقیم با بند ۲ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی ارتباط دارد.

دوم، اصل تحدید صلاحیت داور است. مطابق این اصل، مواردی که داور صلاحیت رسیدگی به آنها را دارد باید به صراحت در قرارنامه ذکر شود؛ چرا که خروج از حدود اختیار از موجبات ابطال رأی محسوب می شود (بند ۳ ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م).

سوم، اصل استقلال و بی طرفی داور است. در این چارچوب، قرارنامه باید متضمن سازوکاری برای افشای هرگونه تعارض منافع و نیز امکان جرح داور باشد تا اعتماد اصحاب دعوا به بی طرفی داور حفظ شود. این اصل به طور خاص در ماده ۴۶۹ قانون آیین دادرسی مدنی پیش بینی شده است.

چهارم، اصل رعایت تشریفات و حق دفاع است. به موجب این اصل، برنامه زمان بندی جلسات رسیدگی باید از پیش تعیین شود، ابلاغ ها باید به صورت صحیح و قانونی انجام گیرد و اصل تناظر میان طرفین در تمامی مراحل رعایت گردد. این الزامات با ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی مدنی هماهنگ است و تضمین کننده رعایت اصول اساسی دادرسی عادلانه در داوری محسوب می شود.

۳-۲. متن پیشنهادی قرارنامه استاندارد داوری

ماده ۱- طرفین، نمایندگان و نشانی های ابلاغ

۱-۱. مشخصات کامل طرفین (نام/شماره ثبتی/کد ملی/نشانی/ایمیل رسمی).

۱-۲. معرفی و کلاء/نمایندگان با اختیارات و نشانی های ابلاغ الکترونیکی/کاغذی.

۳-۱. هر تغییری در نمایندگی یا نشانی باید کتبی و در مهلت مقرر به طرف مقابل و داور اعلام شود؛ در غیر این صورت، ابلاغ به نشانی قبلی معتبر است.

ماده ۲- مرجع، مقرر، قانون حاکم و زبان داوری

۱-۲. مرجع داوری: ... (سازمانی/موردی؛ در صورت سازمانی، نام و قواعد مرکز).

۲-۲. مقرر داوری: شهر ...، کشور ... (اثر آن بر قوانین شکلی).

- ۳-۲. قانون ماهوی حاکم بر اختلاف: ...؛ قواعد تکمیلی ... :
- ۴-۲. زبان داوری: ... (معیار ترجمه اسناد و هزینه آن).
- ماده ۳- هیأت داوری، استقلال و افشای تعارض منافع
- ۱-۳. معرفی داور/داوران، روش تصمیم گیری (اتفاق/اکثریت).
- ۲-۳. بیانیه استقلال؛ الزام به افشای هرگونه تعارض منافع فعلی/احتمالی در طول رسیدگی.
- ۳-۳. سازوکار جرح و جایگزینی داور مطابق قواعد مرکز/قانون ملی.
- ماده ۴- موضوع اختلاف و خواسته‌ها
- ۱-۴. تعیین دقیق و حصری موضوعات مورد اختلاف با تفکیک خواسته‌های هر طرف.
- ۲-۴. جدول خلاصه ادعاها، دفاع‌ها و خواسته‌های تبعی/هزینه‌ها (ضمیمه «الف»).
- ۳-۴. هر توسعه یا تغییر در موضوعات، مستلزم اصلاح کتبی این قراردادنامه با نظر داور است.
- ماده ۵- حدود صلاحیت داور
- ۱-۵. حدود صلاحیت داور نسبت به هر موضوع به‌طور صریح تعیین می‌شود (از جمله صلاحیت نسبت به دعاوی تقابلی/جبران خسارت/هزینه‌ها).
- ۲-۵. داور نسبت به موضوعاتی خارج از این حدود حق رسیدگی ندارد؛ هر رسیدگی زائد بلااثر است.
- ۳-۵. داور در صورت ایراد صلاحیتی، ابتدا به‌طور مقدماتی تصمیم می‌گیرد و عندالاقضاء تصمیم نهایی را به رأی موکول می‌کند.
- ماده ۶- قواعد شکلی و مدیریت رسیدگی
- ۱-۶. قواعد شکلی حاکم: قواعد مرکز .../قانون نمونه .../قانون آیین دادرسی ... (به ترتیب تقدم).
- ۲-۶. اختیار مدیریت پرونده: داور می‌تواند اوامر مدیریتی برای کارآمدی و رعایت انصاف صادر کند.
- ۳-۶. دستورالعمل تبادل دادخواست/لوايح/ضمائم با مهلت‌های معین (بر اساس تقویم ضمیمه «ب»).
- ماده ۷- ادله و بار اثبات
- ۱-۷. قاعده کلی بار اثبات و استاندارد اثبات برای هر ادعا/دفع.
- ۲-۷. اسناد، شهود، کارشناسی، بازرسی محل و قواعد ارائه/چالش ادله.
- ۳-۷. تدابیر نسبت به محرمانگی مدارک حساس و اطلاعات شخصی/تجاری.
- ماده ۸- ابلاغ‌ها و مواعد
- ۱-۸. روش‌های ابلاغ: سامانه الکترونیک مرکز/ایمیل تأییدشده/پست سفارشی.
- ۲-۸. مواعد دقیق هر مرحله مطابق تقویم ضمیمه «ب»؛ امکان تمدید با «عذر موجه» و امر کتبی داور.
- ۳-۸. عدم رعایت مواعد، آثاری مانند عدم استماع یا تصمیم بر اساس مدارک موجود دارد.
- ماده ۹- جلسات و استماع
- ۱-۹. امکان برگزاری جلسات حضوری/آنلاین؛ تشریفات حضور شهود/کارشناسان.
- ۲-۹. تضمین اصل تناظر: فرصت برابر برای طرح و پاسخ به ادعاها.
- ۳-۹. ضبط و ثبت جلسات و نحوه دسترسی طرفین به صورت جلسات.

ماده ۱۰- هزینه‌ها و سپرده داوری

۱-۱۰. فرمول حق‌الزحمه داور/هزینه‌های اداری/کارشناسی و شیوه تقسیم میان طرفین.

۲-۱۰. سپرده اولیه و تکمیلی؛ پیامد عدم پرداخت.

۳-۱۰. صلاحیت داور در تعیین و تخصیص نهایی هزینه‌ها در رأی.

ماده ۱۱- رأی داوری: مهلت، شکل و تصحیح

۱-۱۱. مهلت صدور رأی نهایی: ... روز/ماه از تاریخ امضای قرارنامه (یا آخرین لایحه).

۲-۱۱. رأی مستدل، با بیان ادعاها/دفاع‌ها/مبانی حقوقی/مستندات.

۳-۱۱. تصحیح/تکمیل/تفسیر رأی بنا بر درخواست ظرف ... روز مطابق قواعد حاکم.

ماده ۱۲- آثار، محرمانگی و امضاء

۱-۱۲. لازم‌الاتباع بودن این قرارنامه برای طرفین و داور.

۲-۱۲. محرمانگی اسناد و جریان رسیدگی مگر به حکم قانون/الزام قراردادی.

۳-۱۲. این قرارنامه در ... نسخه متحدالمتن تهیه و به امضای طرفین و داور رسید؛ هر پیوست جزء لاینفک آن است.

پیوست‌ها:

ضمیمه الف: جدول موضوعات/خواسته‌ها و خلاصه ادعاها.

ضمیمه ب: تقویم زمان‌بندی رسیدگی (مواعد لوايح، جلسات، تاریخ رأی).

ضمیمه ج: فهرست ادله موجود/درخواست‌شده و نحوه دسترسی.

۳-۳. تحلیل پوشش قانونی فرم استاندارد در حقوق ایران

بررسی مواد ۴۵۴ تا ۴۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی و همچنین قانون داوری تجاری بین‌المللی نشان می‌دهد که هرچند نهاد داوری در حقوق ایران از پشتوانه قانونی برخوردار است، اما خلأها و کاستی‌های متعددی در این مقررات وجود دارد که در عمل موجب طرح دعاوی اعتراض و ابطال رأی داوری می‌شوند. فرم استاندارد قرارنامه پیشنهادی این پژوهش به‌طور مستقیم این نواقص را پوشش داده و با استانداردسازی مفاد قرارنامه، زمینه کاهش دعاوی اعتراض و ابطال آراء را فراهم می‌سازد.

اصول و نوآوری‌های این فرم به شرح زیر است:

(۱) موضوع اختلاف (ماده ۴ فرم): ماده ۴۵۵ ق.آ.د.م صرفاً به امکان ارجاع اختلاف اشاره دارد و الزام به تعیین دقیق

موضوع را پیش‌بینی نکرده است. ماده ۴ فرم با الهام از ماده ۴۵۸ و بند ۲ ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م، موضوع داوری را

به‌طور روشن تعیین می‌کند. این امر با بند ۳ ماده ۱۹۰ قانون مدنی نیز هماهنگ است که وجود موضوع معین را

از شرایط صحت قراردادها می‌داند (شیروی، ۱۳۹۴: ۹۱).

(۲) حدود صلاحیت داور (ماده ۵ فرم): بند ۳ ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م صرفاً رأی خارج از صلاحیت را باطل می‌شناسد،

بی‌آنکه سازوکاری برای پیشگیری از آن ارائه دهد. ماده ۵ فرم با تحدید صریح صلاحیت داور این خلأ را

برطرف می‌کند.

- ۳) تشریفات و اصل تناظر (مواد ۶ تا ۹ فرم): هرچند مواد ۴۷۷ و ۴۸۹ ق.آ.د.م دعوت طرفین و رعایت تشریفات را الزامی کرده‌اند، اما جزئیات آن را بیان نکرده‌اند. مواد ۶ تا ۹ فرم با تعیین زمان‌بندی جلسات، شیوه ابلاغ و تضمین رعایت اصل تناظر، این کاستی را جبران می‌کنند.
- ۴) بی‌طرفی و استقلال داور (ماده ۳ فرم): ماده ۴۶۹ ق.آ.د.م صرفاً موارد جرح داور را ذکر کرده است، در حالی که ماده ۳ فرم با پیش‌بینی بیانیه استقلال و افشای تعارض منافع، استاندارد نوین را وارد داوری داخلی می‌کند.
- ۵) مقر، قانون حاکم و زبان (ماده ۲ فرم): سکوت قوانین داخلی در این موارد موجب ابهام در داوری‌های داخلی شده است. ماده ۲ فرم با تعیین مقر داوری، قانون ماهوی و زبان داوری، این ابهام را رفع کرده و با ماده ۲۷ قانون داوری تجاری بین‌المللی هماهنگ می‌شود.
- ۶) ادله و بار اثبات (ماده ۷ فرم): قانون آیین دادرسی مدنی قواعد روشنی در این زمینه ارائه نکرده است. ماده ۷ فرم با تنظیم ضوابط مربوط به ادله و بار اثبات، این نقص را برطرف می‌سازد.
- ۷) هزینه‌ها و سپرده (ماده ۱۰ فرم): فقدان مقررات مشخص درباره هزینه‌های داوری در قوانین داخلی، منشأ بروز اختلافات متعدد شده است. ماده ۱۰ فرم با تعیین فرمول هزینه‌ها و سپرده، راه‌حل عملی ارائه می‌دهد.
- ۸) رأی داوری (ماده ۱۱ فرم): ماده ۴۸۲ ق.آ.د.م صرفاً به مهلت صدور رأی پرداخته و بند ۵ ماده ۴۸۹ نیز رأی خارج از مهلت را باطل می‌داند؛ اما شکل و ضرورت استدلالی بودن آن مشخص نشده است. ماده ۱۱ فرم این موارد را به‌صورت دقیق پیش‌بینی می‌کند.
- ۹) محرمانگی و آثار (ماده ۱۲ فرم): سکوت قوانین داخلی در خصوص اصل محرمانگی، یکی از خلأهای اساسی داوری است. ماده ۱۲ فرم این اصل را به‌طور صریح وارد نظام داوری ایران می‌کند.

۳-۵. تحلیل تطبیقی قرارنامه استاندارد با قوانین داخلی و قواعد بین‌المللی

فرم استاندارد پیشنهادی این پژوهش نه تنها کاستی‌های قانون آیین دادرسی مدنی ایران (ق.آ.د.م) و قانون داوری تجاری بین‌المللی مصوب ۱۳۷۶ را جبران می‌کند، بلکه همگرایی آن با قواعد معتبر بین‌المللی - از جمله قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی، دادگاه داوری لندن^۱ و قانون نمونه آنستیرال^۲ - را نیز تضمین می‌نماید. مقایسه دقیق نشان می‌دهد:

۱) تعیین موضوع اختلاف (ماده ۴ فرم)

قانون د.ت. در ماده ۷، موافقت‌نامه داوری را تعریف کرده است، اما الزامی به درج فهرست دقیق موضوعات اختلاف مقرر نکرده است. در مقابل، ماده ۲۳ قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی طرفین و داور را مکلف می‌سازد ظرف ۳۰ روز قرارنامه‌ای تنظیم کنند که شامل تعیین موضوعات اختلاف باشد. ماده ۴ فرم استاندارد با درج

^۱ دادگاه داوری بین‌المللی لندن (London Court of International Arbitration – LCIA) یکی از معتبرترین مراکز داوری تجاری بین‌المللی است که مقر آن در لندن قرار دارد و قواعد داوری اختصاصی خود را دارد. این دادگاه مستقل از دستگاه قضایی انگلستان عمل می‌کند و خدمات داوری، میانجی‌گری و حل‌وفصل اختلافات تجاری را در سطح بین‌المللی ارائه می‌دهد.

^۲ قانون نمونه داوری تجاری بین‌المللی آنستیرال (UNCITRAL Model Law) در سال ۱۹۸۵ توسط کمیسیون حقوق تجارت بین‌الملل سازمان ملل متحد تصویب شد و چارچوبی یکنواخت برای قانون‌گذاری ملی در حوزه داوری تجاری بین‌المللی فراهم می‌آورد.

صریح موضوع اختلاف، این خلأ قوانین داخلی را پر کرده و با رویه بین المللی هماهنگ است. (اتاق بازرگانی بین المللی، ۲۰۲۱، ماده ۲۳)

۲) تحدید صلاحیت داور (ماده ۵ فرم)

ماده ۱۶ قانون د.ت. به اصل صلاحیت-صلاحیت^۱ اشاره دارد، اما تحدید صریح صلاحیت را پیش‌بینی نکرده است. ماده ۲۳ قواعد داوری اتاق بازرگانی بین المللی اختیار تصمیم‌گیری درباره صلاحیت را به داور واگذار می‌کند، اما در عمل این قرارنامه است که محدوده صلاحیت را روشن می‌سازد. ماده ۵ فرم استاندارد با تحدید صریح حدود صلاحیت، ریسک ابطال رأی را در ایران کاهش داده و همزمان با قواعد ICC هماهنگ می‌شود.

۳) تشریفات، ابلاغ و اصل تناظر (مواد ۶ تا ۹ فرم)

ماده ۱۸ قانون د.ت.، طرفین را ملزم به رعایت فرصت برابر و دادرسی عادلانه می‌کند. ماده ۱۸ قانون نمونه آنسیترال نیز تأکید دارد که «طرفین باید به‌طور برابر و منصفانه مورد رسیدگی قرار گیرند.» مواد ۶ تا ۹ فرم استاندارد با پیش‌بینی زمان‌بندی جلسات، ابلاغ الکترونیک و تضمین اصل تناظر، این اصول را عملیاتی ساخته و عملاً با قواعد آنسیترال هماهنگ است.

۴) استقلال و بی‌طرفی داور (ماده ۳ فرم)

ماده ۱۲ قانون د.ت. صرفاً به جرح داور پرداخته، اما افشای تعارض منافع را پیش‌بینی نکرده است. در مقابل، ماده ۱۱ قواعد ICC داور را موظف می‌کند بیانیه استقلال را امضا کند و هرگونه تعارض منافع احتمالی را افشا نماید. ماده ۳ فرم استاندارد، این الزام بین‌المللی را وارد نظام داوری ایران کرده و بدینوسیله اعتماد به بیطرفی داور را تقویت می‌کند.

۵) رأی داوری و مهلت (ماده ۱۱ فرم)

ماده ۳۰ قانون د.ت. صرفاً به مهلت صدور رأی پرداخته است. مواد ۳۲ و ۳۱ قواعد ICC رأی را مستلزم استدلال و صدور در مهلت مقرر می‌دانند. ماده ۱۱ فرم استاندارد افزون بر تعیین مهلت، بر ضرورت استدلالی بودن رأی تأکید دارد و از این جهت با ICC هماهنگ است.

۶) محرمانگی (ماده ۱۲ فرم)

قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران در خصوص محرمانگی سکوت کرده است.^۲ در مقابل، ماده ۳۰ قواعد دادگاه داوری بین المللی لندن محرمانگی اسناد و روند داوری را الزامی می‌سازد (قواعد داوری LCIA، ۲۰۲۰،

^۱ Kompetenz-Kompetenz

^۲ از سوی دیگر، قانون نمونه داوری آنسیترال (UNCITRAL Model Law, 2006) نیز همانند قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران، در مورد اصل محرمانگی ساکت است. بنابراین، محرمانگی در چارچوب UNCITRAL صرفاً در صورتی اعمال می‌شود که طرفین به‌طور صریح آن را در موافقت‌نامه یا قرارنامه داوری پیش‌بینی کرده باشند.

ماده ۳۰). ماده ۱۲ فرم استاندارد این اصل را به طور صریح وارد داورهای داخلی کرده و آن را با استانداردهای بین المللی همسو می نماید.

نتیجه گیری

تجربه نظام های حقوقی پیشرفته و نهادهای بین المللی نشان می دهد که نهادهای سازی فرم های استاندارد به طور معناداری در کیفیت داورى موثر است. از این رو، مطابق ماده ۲۳ قواعد داورى در نظام داورى اتاق بازرگانى بین المللى تنظیم «قرارنامه» الزامی شده است. قرارنامه از ابتدای فرایند رسیدگی موضوع اختلاف، حدود صلاحیت داور و برنامه زمانى رسیدگی را مشخص می کند. پیش بینی این موارد از بروز بسیاری از اعتراضات بعدی جلوگیری می نماید. در برخی نظام های دیگر مانند اتاق داورى لندن، اگرچه سندی تحت عنوان قرارنامه پیش بینی نشده، اما سازوکارهای هم ارز برای شفافیت و انتظام بخشی روند داورى فراهم شده است.

نظام حقوقی ایران نیز آشنایی مناسبی با منطق استانداردسازی دارد؛ نمونه های شاخص آن در قراردادهای همسان حوزه نفت، مقررات سازمان برنامه و بودجه و الزام به استفاده از فرم های یکسان در ثبت رسمی معاملات غیرمنقول قابل مشاهده است. همچنین، در داورى های سازمانى مرکز داورى اتاق بازرگانى ایران، تنظیم قرارنامه در آیین نامه پیش بینی شده است. با این حال، در داورى های موردی تاکنون از تدوین فرم استاندارد قرارنامه غفلت شده است؛ خلأیی که آثار آن در افزایش دعاوى ابطال این نوع داورى ها آشکار گردیده است.

با توجه به این وضعیت، پژوهش حاضر «فرم استاندارد قرارنامه داورى» را پیشنهاد می کند. آثار این نوآوری محدود به کاهش دعاوى ابطال نیست، بلکه دارای منافع گسترده تری است: نخست، افزایش اعتماد اصحاب دعوا و جامعه حقوقی به داورى داخلی از طریق تقویت پیش بینی پذیری و شفافیت فرآیند داورى؛ دوم، ارتقای جایگاه داورى در نظام حل و فصل اختلافات کشور، زیرا با کاهش مداخلات قضایی و صرفه جویی در هزینه و زمان، داورى به عنوان جایگزینی مؤثرتر برای دادگستری تثبیت می شود؛ و سوم، همگرایی نسبی با استانداردهای بین المللی، به ویژه با لحاظ کنوانسیون نیویورک (۱۹۵۸) که اجرای آرای داورى خارجی را مشروط به رعایت حداقل های شکلی می داند. از این منظر، بهره مندی از فرم های استاندارد موجب تقویت موقعیت داورى در عرصه داخلی و تسهیل اجرای آرای صادره در سطح بین المللی خواهد شد.

در جمع بندی، استانداردسازی قرارنامه داورى در ایران گامی مؤثر برای مدرن سازی نهاد داورى داخلی و تقویت آن در برابر انتقادات و اعتراضات فعلی به شمار می آید. تحقق این هدف نیازمند تدوین و الزام به کاربرد فرم های استاندارد توسط مراکز داورى، آموزش تخصصی داوران و وکلا در نحوه استفاده از این فرم ها، و بازنگری مستمر آن ها متناسب با تحولات حقوق داخلی و قواعد بین المللی است. چنین رویکردی می تواند به بهبود کیفیت رسیدگی ها، کاهش آرای ابطال شده و ارتقای جایگاه داورى در نظام حقوقی و اقتصادی کشور منجر گردد.

منابع:

- امیر معزی، احمد، (۱۳۹۵)، **داوری بین المللی در دعاوی بازرگانی**، چاپ پنجم، تهران، انتشارات دادگستر.
- جعفری تبار، حسن، (۱۳۹۹)، **منطق حیرانی در باب استدلال حقوقی**، تهران، فرهنگ نشر نو.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۷۲)، **دانشنامه حقوقی**، جلد سوم، تهران، چاپخانه سپهر.
- حاتمی پور، محسن، (۱۴۰۱)، **رویه قضایی محاکم استان تهران داوری سال های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰**، تهران، خط سوم.
- خاکپور، احد، اسکینی، ربیعا، محمدعلی بهمنی، (۱۳۹۸)، **قرارداد داور، مجله حقوقی دادگستری**، دوره ۸۳، شماره ۱۹۷، ص. ۱-۱۹.
- خدابخشی، عبدالله، (۱۳۹۷)، **حقوق داوری و دعاوی مربوط به آن در رویه قضایی**، چاپ پنجم، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- خدابخشی، عبدالله، (۱۳۹۷)، **حقوق دعاوی بایسته های حقوق داوری تطبیقی**، جلد ۶، چاپ اول، تهران، انتشارات سهامی انتشار.
- فضلی، حسن، بزرگمهر، امیر عباس، (۱۴۰۱)، **تحلیل آیین داوری و جهات ابطال رای داوری در رویه قضایی داخلی**، چاپ چهارم، تهران، وزارت دادگستری.
- زینالی، توحید، (۱۳۹۶)، **دعاوی ابطال رای داوری**، در رویه دادگاه ها، چاپ دوم، تهران، انتشارات چراغ دانش.
- سلیمی، محسن، انصافی آذر، بهنام (۱۴۰۱)، **قرارداد با داور، نشریه تحقیقات حقوقی**، دوره ۲۵، شماره ۹۹، ص ۴۱۷-۴۳۸.
- شمس، عبدالله، (۱۳۹۴)، **آیین دادرسی مدنی - دوره پیشرفته**، جلد سوم، چاپ ۲۷، تهران، انتشارات دراک.
- شهیدی، مهدی، (۱۳۹۳)، **تشکیل قراردادها و تعهدات**، چاپ دهم، تهران، انتشارات مجد.
- شیروی، عبدالحسین، (۱۳۹۴)، **داوری تجاری بین المللی**، چاپ پنجم، تهران، سمت.
- صفایی، سید حسین (۱۳۹۵)، **حقوق بین الملل و داوری های بین المللی**، چاپ پنجم، تهران، نشر میزان.
- علمی یزدی، حمیدرضا، آزادی، یاسمن، (۱۳۹۴)، **داوری نامه و جایگاه آن در داوری تجاری بین المللی**، **فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی**، شماره ۱۱، ص ۱۲۱-۱۴۷.
- علی دادی ده کهنه، علی، جوهری، ابوذر، (۱۳۹۹)، **حقوق داوری کاربردی - داخلی و بین المللی**، چاپ دوم، تهران، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۵۱)، **حقوق مدنی، دوره مقدماتی، مقدمه - اموال - کلیات قراردادها**، چاپ پنجم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- محبی، محسن، (۱۳۷۸)، **نظام داوری اتاق بازرگانی بین المللی**، **نشریه دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران**، شماره ۲۴، ص ۳۱-۱۱۹.
- متین دفتری، احمد، (۱۳۹۴)، **آیین رسیدگی مدنی و بازرگانی**، چاپ پنجم، تهران، انتشارات مجد.
- موسوی، علی، (۱۳۹۸)، **مفهوم و ویژگی های رای داوری، نشریه حقوق داوری**، شماره ۷، ص ۷-۵۶.
- موزز، مارگارت، (۱۳۹۸)، **اصول و رویه های داوری تجاری بین المللی**، ترجمه مجتبی اصغریان، چاپ اول، تهران، انتشارات خرسندی.
- مهاجری، علی، (۱۳۹۲)، **مبسوط در آیین دادرسی مدنی**، جلد چهارم، چاپ چهارم، تهران، انتشارات فکرسازان.

- نیکبخت، حمید رضا، (۱۳۹۰)، **داوری تجاری بین المللی "آیین داوری"**، چاپ دوم، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی.
- واحدی، جواد، (۱۳۷۷)، رسیدگی به ماهیت دعوا پس از ابطال رای داور، **مجله حقوقی و قضایی دادگستری**، شماره ۲۲، ص ۷-۱۰.
- مرکز داوری اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران، (۱۳۸۶)، **آیین نامه نحوه ارائه خدمات مرکز داوری اتاق بازرگانی ایران در اختلافات تجاری داخلی و بین المللی**، تهران: اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران.
- یوسفزاده، مرتضی، (۱۳۹۳)، **آیین داوری**، چاپ دوم، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- قانون داوری تجاری بین المللی ایران، (۱۳۷۶)، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۵۹۸۳، ۱۳۷۶/۶/۲۶.

- International Chamber of Commerce (ICC). (1955). ICC rules of arbitration (introducing Article 13, Terms of Reference). Paris: Author.
- International Chamber of Commerce (ICC). (2021). ICC arbitration rules. Paris: Author.
- International Chamber of Commerce (ICC). (2021). ICC rules of arbitration (Art. 23: Terms of Reference). Paris: Author. Retrieved from <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration>
- London Court of International Arbitration (LCIA). (2020). LCIA arbitration rules. London: Author.
- London Court of International Arbitration (LCIA). (2020). LCIA arbitration rules (Art. 30). - - - London: Author. Retrieved from https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx
- United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). (2006). UNCITRAL model law on international commercial arbitration. New York: United Nations.